כיתה ז' | הלכה · חמ"ד | שיעור 3 מתוך 6 | 45 דק'

שולחן ערוך או"ח מו, א-ג, ח; רמב"ם, תפילה ז, ט; פניני הלכה, תפילה ט

"פוקח עורים", "מלביש ערומים": ברכות השחר

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יתאימו ברכות מברכות השחר לפעולות הבוקר שהן מלוות, לפי שולחן ערוך מו, א.
- התלמידים יסבירו למה כיום אומרים את ברכות השחר יחד, בבית הכנסת או בבית (שו"ע מו, ב; פניני הלכה).
- התלמידים יציגו את המחלוקת: האם מברכים ברכה שלא "התחייבו" בה (רמב"ם מול רמ"א), ויכבדו את שני המנהגים.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה קורה כשאדם מדבר אל ה'?

בכל שיעור התלמידים מוסיפים שורה ל"יומן הבוקר" של הכיתה: רגע אחד בסדר היום של המתפלל, ומה הוא מבטא (תודה, בקשה, שבח, קבלת עול).

🧪 פתיחה

"סרט הבוקר": מקרינים או מתארים 7 תמונות של בוקר רגיל (פוקח עיניים, מתיישב, לובש בגדים, עומד, נועל נעליים, הולך, חוגר חגורה). כל קבוצה כותבת מתחת לכל תמונה מילה אחת של תודה. אחר כך משווים לנוסח ברכות השחר בסידור.

📖 הסבר למורה

השולחן ערוך (או"ח מו, א) מביא את התקנה המקורית: כל ברכה נאמרת בדיוק ברגע שהיא מתארת. "כששומע קול התרנגול יברך הנותן לשכוי בינה", "כשלובש יברך מלביש ערומים", "כשיניח ידיו על עיניו יברך פוקח עורים", וכן הלאה. כך כל שלב בקימה הופך לרגע של הודיה. עוד שם (סעיף ג): "חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות".

בסעיף ב השולחן ערוך כותב שכיום "נהגו לסדרם בבה"כ ועונין אמן אחריהם", משתי סיבות: הידיים אינן נקיות מיד בקימה, ויש מי שאינו יודע את הברכות ויוצא ידי חובה בשמיעה. פניני הלכה (ט, ב) מוסיף שהרמב"ם פסק לברך כל ברכה בעיתה, ויש מעולי תימן שנוהגים כך גם היום, ושכבר מאות שנים נהגו רוב ישראל לברך את כולן בבת אחת.

מחלוקת: מה עושה מי שלא "התחייב" בברכה (למשל לא שמע תרנגול)? הרמב"ם (תפילה ז, ט) כותב שמנהג לברך את כולן בכל מקרה "טעות הוא", ו"לא יברך ברכה אלא אם כן נתחיב בה". השולחן ערוך (מו,

ח) כותב שיאמר אותה בלי הזכרת השם. הרמ"א שם מביא: "וי"א דאפי' לא נתחייב בהן מברך אותן", כי מברכים על כך שה' ברא את צורכי העולם, "וכן המנהג". כל קהילה נוהגת כמנהגה; אין צורך להכריע בכיתה.

את שלוש הברכות "שלא עשני..." (שו"ע מו, ד) לא כללנו בשיעור זה. מי שמלמד אותן מומלץ ללמד עם פירוש ועם רב בית הספר.

זרמים: נכתב בעיקר לממלכתי-דתי (חמ"ד): לימוד הלכה מתוך המקורות, עם החיוב ההלכתי והמנהגים. בממלכתי אפשר להשתמש בשיעור כתוכן של תרבות יהודית וערכים (הכרת הטוב, כוונה, יחס לזולת ולעולם), ולהציג את ההלכה כ"מה כתוב במקור" ולא כחובה מעשית.

⚖️ **שימו לב:** הדינים בשיעור מוצגים "לפי" המקור שצוין לידם (שולחן ערוך, משנה ברורה, קיצור שולחן ערוך, רמב"ם, פניני הלכה). כל קהילה נוהגת לפי פסיקת הרב שלה ולפי מנהג המשפחה, ובשאלה מעשית שואלים את הרב. כדאי לומר זאת לתלמידים במפורש.

📜 המקורות (מתוך ספריא)

שולחן ערוך, אורח חיים, סימן מו, סעיף א

כשיעור משנתו יאמר אלהי נשמה כששומע קול התרנגול יברך הנותן לשכוי בינה כשלובש יברך מלביש ערומים כשיניח ידיו על עיניו יברך פוקח עורים כשישב יברך מתיר אסורים כשזוקף יברך זוקף כפופים כשיניח רגליו בארץ יברך רוקע הארץ על המים כשנועל מנעליו יברך שעשה לי כל צרכי כשהולך יברך המכין מצעדי גבר כשחוגר חגורו יברך אוזר ישראל בגבורה

שם, סעיפים ב-ג

עכשיו מפני שאין הידים נקיות וגם מפני עמי הארצו' שאינם יודעים אותם נהגו לסדרם בבה"כ ועונין אמן אחריהם ויוצאים ידי חובתן ... חייב אדם לברך בכל יום מאה ברכות לפחות

שם, סעיף ח, והגהת הרמ"א

כל הברכות האלו אם לא נתחייב באחת מהן כגון שלא שמע קול התרנגול או שלא הלך או לא לבש או לא חגר אומר אות' ברכה בלא הזכרת השם: הגה וי"א דאפי' לא נתחייב בהן מברך אותן דאין הברכה דוקא על עצמו אלא מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם. וכן המנהג

רמב"ם, הלכות תפילה, פרק ז, הלכה ט

נָהֲגוּ הָעָם בְּרֹב עָרֵינוּ לְבָרֵךְ בְּרָכוֹת אֵלּוּ זוֹ אַחַר זוֹ בְּבֵית הַכְּנֶסֶת בֵּין נִתְחַיְּבוּ בָּהֶן בֵּין לֹא נִתְחַיְּבוּ בָּהֶן. וְטָעוּת הוּא וְאֵין רָאוּי לַעֲשׂוֹת כֵּן וְלֹא יְבָרֵךְ בְּרָכָה אֶלָּא אִם כֵּן נִתְחַיֵּב בָּהּ

"..." מסמן דילוג בתוך המקור. נוסח המקורות כפי שהוא בספריא.

⚖️ כתוב במקור / הסבר

בטור הימני מה שכתוב במקור עצמו. בטור השמאלי הסבר או פירוש, ובו כתוב של מי הוא. ההסבר עוזר להבין, אבל הוא לא חלק מהמקור.

📜 כתוב במקור	🔍 הסבר (ושל מי הוא)
"כשיניח ידיו על עיניו יברך פוקח עורים"	כל ברכה צמודה לפעולה: פתיחת העיניים = "פוקח עורים".
"נהגו לסדרם בבה"כ ועונין אמן אחריהם"	השינוי: במקום ברכה לכל פעולה, אומרים את כולן יחד (שו"ע מו, ב).
"וטעות הוא... ולא יברך ברכה אלא אם כן נתחיב בה"	דעת הרמב"ם: ברכה רק על מה שהאדם חווה בעצמו.
"שהקב"ה ברא צרכי העולם. וכן המנהג"	דעת הרמ"א (בשם "יש אומרים"): מברכים על סדר העולם, גם אם לא חוויתי בעצמי.

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף העבודה, סידור לכל זוג, 7 תמונות "סרט הבוקר"

1. פתיחה: "סרט הבוקר" ומילות תודה (6 דקות)
2. לימוד בחברותא: שו"ע מו, א מול הסידור; מתאימים ברכה לפעולה (טבלה בדף) (13 דקות)
3. לימוד מודרך: למה אומרים היום את הברכות יחד (שו"ע מו, ב; פניני הלכה) (7 דקות)
4. "בית דין" כיתתי: הרמב"ם מול הרמ"א. שתי קבוצות מציגות כל אחת דעה אחת מתוך המקור (12 דקות)
5. סיכום, יומן הבוקר וכרטיס יציאה (7 דקות)

🤝 לימוד בחברותא

בזוגות, עם דף המקורות. אחד קורא בקול, השני מסביר במילים שלו, ומתחלפים בכל מקור.

1. פתחו סידור במקום ברכות השחר. מצאו כל ברכה שמופיעה בשו"ע מו, א.
2. מתחו קו בין כל ברכה לפעולה שהיא מלווה.
3. איזו ברכה הפתיעה אתכם? למה?

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. מתי, לפי התקנה המקורית, אומרים "מלביש ערומים"?

2. מהן שתי הסיבות שבגללן נהגו לומר את הברכות בבית הכנסת?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה מרוויחים כשאומרים כל ברכה ברגע שלה, ומה מרוויחים כשאומרים את כולן יחד?
2. למה, לדעתכם, הרמ"א מסביר שהברכה "אין הברכה דוקא על עצמו"?

הערכה (מה דעתי?)

1. "מאה ברכות לפחות": האם זה יותר מדי, או דרך טובה לשים לב לטוב? נמקו.

🏁 סיכום השיעור

ברכות השחר הופכות את הקימה לרצף של תודות. היום אומרים אותן יחד, ויש הבדלי מנהג אם מברכים גם על מה שלא חווינו. ליומן הבוקר: "קמים ← מודים על כל צעד".

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק:

1. כתבו שתי ברכות מברכות השחר ואת הפעולה שכל אחת מלווה.
2. הסבירו במשפט את דעת הרמב"ם או את דעת הרמ"א.

💡 הערות למורה

המחלוקת בין הרמב"ם לרמ"א היא דוגמה טובה ל"שני מנהגים כשרים". חשוב שהתלמידים יבינו שאין כאן "צודק ולא צודק" בכיתה, אלא מסורות פסיקה שונות. תלמידים ממשפחות תימניות עשויים להכיר את מנהג הרמב"ם: כדאי לתת להם לספר. למתקשים: דף עם תמיכה.

📝 בדף העבודה

התאמת ברכות לפעולות, שאלות על השינוי למנהג של היום, טבלת המחלוקת בין הרמב"ם לרמ"א, ושאלה מסכמת (20 נקודות). מחוון מלא בעמוד השני. יש גם גרסה עם תמיכה.

מקורות

- שולחן ערוך, אורח חיים, סימן מו, סעיף א (ספריא)
- שם, סעיפים ב-ג (ספריא)
- שם, סעיף ח, והגהת הרמ"א (ספריא)
- רמב"ם, הלכות תפילה, פרק ז, הלכה ט (ספריא)

מחוון: ברכות השחר: ברכה לכל צעד

1. הנותן לשכוי בינה; פוקח עורים; מלביש ערומים; מתיר אסורים; זוקף כפופים; שעשה לי כל צרכי.
2. "מאה ברכות לפחות".
3. א. הידיים אינן נקיות מיד בקימה. ב. יש מי שאינו יודע את הברכות, ושומע מהחזן, עונה אמן ויוצא ידי חובה.
4. רמב"ם: לא מברך; ברכה רק כשנתחייב, והמנהג לברך הכול "טעות הוא". שו"ע: אומר בלי הזכרת השם. רמ"א: מברך, כי "מברכין שהקב"ה ברא צרכי העולם", "וכן המנהג".
5. תשובה פתוחה; לבדוק שיש פעולה ותוכן של הודיה.
6. א. (6) כל פעולה בבוקר מקבלת משמעות של תודה; שמים לב לטוב הקטן. ב. (6) היום אומרים את כולן יחד בבית הכנסת או בבית; כי הידיים אינן נקיות מיד בקימה, וכדי שמי שאינו יודע יצא בשמיעה. ג. (8) רמב"ם: לא מברכים על מה שלא חווינו, כי ברכה היא על הנאה או פעולה אישית (4). רמ"א: מברכים, כי מודים על סדר העולם שה' ברא, לא רק על עצמנו (4).